

## Z empiričnim raziskovanjem je razkrival idealizirane predstave o stvarnosti Janez Jerovšek

Rojen 26. novembra 1929 v Domžalah, umrl 27. oktobra 2023, diplomiral 1954 na Filozofski fakulteti UL, se izpopolnjeval v ZDA in v Nemčiji, zaposlen na Inštitutu za sociologijo in filozofijo in nato na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Njegov cobiss vključuje 386 enot, izdal je 11 monografij, socioloških knjižnih del in deloval tudi kot publicist. Deloval tudi kot direktor RTV Slovenija in ustanovni član SDS.

\* \* \*

V kontekstu nekdanje Jugoslavije je prihajalo do velikih sprememb, ki so pogojevale tudi vsebino družboslovnega raziskovanja. V šestdesetih letih je bila jugoslovanska posebnost zavzemanje za zmanjševanje vloge države pod imenom deetatizacija in decentralizacija odločanja tako teritorialno kot v delovnih organizacijah. Namesto hierarhične organizacije družbe je stopalo v ospredje usmeritev k aktivni vlogi ljudi po vzoru Pariške komune in s samoupravljanjem v delovnih organizacijah. Prevladujoči način delovanja od zgoraj navzdol se je prvenstveno opiral na pravne prepise, kar ni vključevalo kompleksnosti skupnosti kakršna naj bi bila "Jugoslovanska komuna". Ta je terjala bolj celostno sociološko konceptualizacijo. Šele po tem ko sociologija ni bila več le nekakšen tujek kot "buržoazna znanost" in smo začeli opozarjati na razliko med normativnim in stvarnim je zaživelo tudi naše raziskovanje, ki smo ga v Sloveniji zasnovali skupaj z Inštitutom za družbene znanosti iz Beograda in drugimi. Pri tem se nam je pridružil Janez Jerovšek najprej na Inštitutu za sociologijo in filozofijo nato pa na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Njegove raziskave so najprej zadevale porazdelitev vpliva in moči v naših občinah. Postopoma pa se je vse bolj osredinjal na razmerje med normativnim in stvarnim v delovnih organizacijah.

Z vidika interesnega področja njegovega raziskovalnega in pedagoškega delovanja (tako kot tudi kolegov Veljka Rusa, Vladimirja Arzenška in drugih) smo poskrbeli, da smo vsebinsko področje lokalnih skupnosti razširjali tudi na delovne organizacije in industrijsko sociologijo. Njegov najpomembnejši vzornik in sodelavec v kritičnem sociološkem raziskovanju v tedanji Jugoslaviji je bil Josip Županov, sociolog iz Zagreba; sicer pa je dosti sodeloval tudi z Veljkom Rusom, Vladimirjem Arzenškom in drugimi, ki so s svojim delovanjem v "Centru za lokalne skupnosti in delovne organizacije" sprožili grobo, negativno sankcioniranje in poseganje politike v status in delovanje univerzitetnih delavcev.

Z odkritim kritičnim razkrivanjem dejanskega stanja, ki je odstopalo od idealiziranih predstav o vladavini delavskega razreda je Jerovšek (po tedanjih merilih) preveč posegal v "normativni idealizem" tedanje politike.

### **Tehnologija in hierarhija**

V svojih lastnih spisih je opozarjal, da je bil dominantni sistem organizacije dela v nekem smislu tehnokratski, ker temeljil na implicitni predpostavki, da je tehnološki proces treba nenehno izpopolnjevati, vendar tako, da se delavec prilagaja stroju, ne pa stroj delavcu.

Pri tem je poznal razloge, ki jih je podal Andre Gorz. Le ta se je zavzemal za podružbljanje tehničnega znanja, da bi znanje postalo dostopno vsem, in da bo vsak posameznik hkrati proizvajalec, učenec in učitelj: če bosta hierarhija in delitev na umsko in fizično delo odpravljeni in če bo posamezniku dana možnost, da se bo celo življenje izpopolnjeval v

svojem znanju, ne bo več potrebna profesionalizacija. Kot piše Jerovšek, pa sta deprofesionalizacija in egalitarna distribucija dohodkov znižali motivacijo in s tem učinkovitost delovnih organizacij do tiste točke, ko so se morali vrniti nazaj.

### **Številno razmerje med vodilnimi in nevodilnimi**

Jerovšek zastopa stališče, da je v novejši organizacijski vedi problematika obsega kontrole zmotno postavljena. Kontrola mora potekati v delovni skupini predvsem med samimi delavci, ne pa v toliki meri na relaciji vodja – skupina. Vendar praksa v veliki meri sledi klasični organizacijski teoriji, ki proces kontrole vidi pretežno na relaciji vodja – delovna skupina.

Čim več znanja in izkustva ima posameznik o delu, ki ga opravlja, tem manj ga je potrebno nadzorovati. Posamezniku, ki delo obvlada, ni treba dosti pomagati, niti ni potrebno neprestano pregledovati rezultate njegovega dela.

Tako je Jerovšek prišel do sklepa, da visoko profesionalizirano delo ne sme biti pod kontrolo. Tesna, natančna in intenzivna kontrola pri visoko profesionalnem delu ni potrebna. Nasprotno: celo škodljiva je, ker demotivira posameznika.

Tako večina raziskav ugotavlja, da je najtežje kontrolirati visoko profesionalizirane in specializirane strokovnjake, kajti nadrejeni jih sploh ne morejo uspešno kontrolirati, kolikor sami niso visoko specializirani za isto področje dela.

### **Učinkovitost participativnega socialnega sistema**

Nekdanji sistem samoupravljanja so pogosto opredeljevali zgolj z odločanjem. Formalno delavci prek svojih izvoljenih predstavnikov sprejemajo vse pomembne odločitve. Empirično in v praksi pa je Jerovšek ugotavljal, da imajo v delavskem svetu – ki sprejema vse najvažnejše odločitve – najmočnejši vpliv vodilni in strokovni in da delavci pogosto sprejemajo odločitve, ki jih ali ne razumejo ali ne morejo predvideti njihovih možnih posledic.

Pri tem opozarja še na iluzijo, ki je tedaj nismo premagali. Pri institucionalizaciji samoupravljanja smo izhajali iz načela večine in manjšine. Delavce smo imeli za večino, vodilne pa za manjšino. Iz tega smo naredili sklep, da morajo imeti na celotno dogajanje v podjetju delavci večji vpliv kot pa vodilni in strokovni. Vse empirične raziskave pa so nam vrsto let kazale prav nasprotno, tj., da imajo vodilni in strokovni velik vpliv, delavci pa majhnega. Pričakovanja, da bi delavci pri dani tehnologiji in dani izobrazbi imeli večji vpliv kot vodilni in strokovni, je Jerovšek ocenil da so nerealna. Možno je, da imajo delavci na celotno dogajanje v podjetju velik vpliv, vendar ne tolikšen kot vodilni in strokovni.

Vendar hrkati piše o tem, da so delovne organizacije, ki delujejo na podlagi bolj participativnega modela, so visoko učinkovite, delovne organizacije, ki pa delujejo na podlagi avtorskega socialnega sistema, pa so nizko učinkovite in delujejo na robu rentabilnosti.

### **Znanost v deklaracijah in znanost v praksi**

Raziskovalec je moral ideološke, politične in zakonodajne norme sicer sprejeti kot objektivno danost in resničnost. Šele ko to stori, da lahko raziskuje in empirično preverja. Zahteve po

ideološki koristnosti raziskovalnega dela pa empirično usmerjeni raziskovalec ne more izpolniti, če hoče ostati raziskovalec.

Vse te zahteve – od tega, da ne smemo uporabljati angleških pojmov, do tega, da je treba določene norme pojmovati kot apriorne kategorije, iz katerih se lahko potem empirija kvečjemu naprej deducira, so v nasprotju z naravo znanstvenoraziskovalnega dela.

Jerovšek je ugotavljal, da smo raziskovalci dobivali predvsem ideološke pripombe in ideološko kritiko, ki je izhajala iz koncepta ideološke koristnosti raziskave. Vendar pa raziskovalni tim ne predstavlja monolitne partijske organizacije, v kateri je obvezna enotnost mišljenja. V fazi teoretičnega problematiziranja in odpiranja vprašanj so razlike raziskovalno nujne in zaželene, čeprav bi v fazi operacionalizacije izdelave empiričnega instrumentarija in testiranja določene razlike odpadle. V začetni fazi raziskovanja pa so razlike v mišljenjih intelektualno stimulative.

Če so v projektnem svetu tako imenovani uporabniki, Jerovšek pravi, da le ti profesionalno niso usposobljeni vsebinsko ali celo metodološko usmerjati znanosti. V primeru, da so uporabniki povrhu še financerji in da so locirani v politični sferi, potem tak projektni svet praktično vodi v podreditev znanosti ideološkim zahtevam ali celo zahtevam dnevne politike. Rezultat je nasproten od deklaracije: znanost ni avtonomna, temveč je služabnica politike. Uporabniki, praktiki imajo pri nas pragmatično, funkcionalistično in naivno predstavo o znanosti. Po tej predstavi je njena funkcija ta, da neposredno koristi, popravlja in funkcionalizira obstoječe.

Takšna oceno je sicer mogoče razumeti v tedanjem kontekstu, ko je bil sistemski poudarek na vlogi uporabnikov predvsem ideološko nadzorna vloga. Danes pa v svetu prevladujejo drugačne usmeritve, ki kažejo na prizadevanja k vse večjem vključevanju uporabnikov v intenziviranem krogotoku informacij med ustvarjanjem, produkcijo in uporabo kar še posebej poudarja današnje gibanje za uveljavljanje "občanskega raziskovanja" (Citizen Science).

Ob tem je izpostavljale lepe deklaracije o vlogi znanosti in programske teze, da je znanost sama sebi sodnik. Zavračal pa je zahteve, da raziskovalec določene norme sprejeme kot evidentne, same po sebi razvidne resnice, o katerih ni mogoče dvomiti, kaj šele da bi se jih empirično testiralo in da bi delali primerjave s tujimi deželami ali podjetji, saj je absolutizacija jugoslovanskega sistema pomenila, da so vsakršne takšne primerjave nemogoče.

Pri vsem tem se je Janez Jerovšek opiral na misel, da je z dejstvi zelo težko, če so v konfliktu s teorijo. Predno se spremenijo teorije, večina ljudi preživi dolgo obdobje, v katerem se delajo, kot da dejstva ne bi obstajala. Njegovo raziskovanje je opozarjalo na konflikt med dejstvi in teorijo, kar pa ideološko ni bila uporabno. Ob tem je zapisal: "Seveda je raziskovanje v takih pogojih težavno in polno frustracij. Občutek imaš, kot da se giblješ na nekem robu sistema, iz katerega te lahko vsak čas porinejo in ti 'dokažejo', da je tvoje delo 'deviantno' in družbi nepotrebno. V taki situaciji pa si stalno pred dilemo: kako preživeti."

Zdravko Mlinar